

היום נלמד בעזרת ה':

בבא מציעא דף ע

למדנו בעמ' הקודם: אמר רב פפא הלכתא ספינה אגרא ופגרא: ההלכה היא שמותר לקחת שכר על השכרת ספינה למרות שהשוכר מתחייב לשלם את שוויה אם תישבר.

ונהגו בני כופרא: ונהגו בעלי הספינות (= 'כופרא' היא ספינה ע"ש שמזפתים את הספינה בזפת, ו'כופרא' בארמית הוא זפת) שהשוכר משלם את דמי השכירות בשעה שמושך את הספינה, ואת הנזק משלם בשעה שהספינה נשברה.

קושיא: אטו במנהגא תליא מילתא? וכי הדבר תלוי במנהג בעלי הספינות? כלומר וכי בגלל שהם נהגו כך אנו מתירים להם לעשות כן, והרי הואיל וסופו לקנות את כולה אם היא תישבר איך אנו מתירים לבעל הספינה לקבל דמי שכירות, והרי זו ריבית?

תירוץ: משום דמתניתא תניא מנהגא: הכוונה שבגלל שבכרייתא כתוב שמותר לעשות כן (= הואיל ולא עשאה דמים מחיים אלא רק לאחר מיתה דהיינו לאחר שנשברה כפי שהתבאר לעיל) לכן נהגו בעלי הספינות לעשות כן.

*

אמר רב ענן.. מעות של יתומים: מותר לאפוטרופוס של יתומים קטנים להלוות את הנכסים שלהם בריבית. (בגלל שהם קטנים הם לא מוזהרים על איסור ריבית. וגם האפוטרופוס לא עובר על איסור ריבית, בגלל שהוא לא נחשב ל'מלווה', אלא היתומים. רשב"א, ריטב"א).

אמר ליה רב נחמן: בגלל שהם יתומים מותר להאכיל אותם איסור? יתומים שאוכלים את מה שלא שייך להם, שילכו אחר אביהם לבית הקברות!..

אמר ליה אימא לי איזי: אמר רב נחמן לרב ענן 'אמור לי אהובי, גוף המעשה שעליו דיבר שמואל איך היה?'

אמר ליה ההוא זודא: אמר לו רב ענן - ליתומים של מר עוקבא היה סיר נחושת גדול שהיה נמצא בביתו של שמואל, ושמואל היה משכיר אותו לאנשים באופן הבא. 'תקיל ויהיב ליה, תקיל ושקיל ליה, שקיל אגרא ושקיל פחתא' - הוא היה שוקל את הסיר לפני המסירה ושוקל אותו לאחר ההחזרה. ולוקח מהשוכר גם שכירות על הכלי, וגם את החיסרון של המשקל שהכלי ירד בעת ההשכרה.

אי אגרא לא פחתא, ואי פחתא לא אגרא: אך לכאורה, אם הוא לקח שכר על השימוש בכלי, מדוע הוא לקח גם את הפחת של הכלי? והרי בשכירות האחריות היא על הבעלים ולא על השוכר.

ואם הוא כן לקח את הפחת, אם כן זו הלוואה (שבה האחריות על הלווה), ומדוע הוא לקח שכירות? והרי זו ריבית על ההלוואה. אלא מוכח מכאן ששמואל סובר שמותר לאפוטרופוס לקחת ריבית על נכסי יתומים קטנים.

אמר ליה כי הא: אמר לו רב נחמן - בכזה מקרה אפילו ל'דקנני' - יתומים גדלים שנתמלא זקנם (שהם כבר לא מוגדרים כיתומים אלא ככל האדם) מותר לעשות כן. משום שהיתומים מקבלים על עצמם חלק מההפסדים של הכלי. כי אמנם השוכרים משלמים את הפחת של המשקל של הכלי, אבל עדיין ככל שהנחושת שרופה יותר היא זולה יותר, ואת ירידת הערך הזו היתומים סופגים. ומכיון שהמשתמש בכלי לא לוקח אחריות מלאה על הכלי, אין זו הלוואה אלא שכירות, ולכן מותר לבעל הכלי לקבל עליה שכר. אבל באמת שמואל לא התיר לאפוטרופוס של יתומים להלוות בריבית.

אמר רבה בר שילא ... מעות של יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד: כלומר מותר לסכם עם המתעסק במעות, שהיתומים יקבלו רק חלק מהרווחים, אך לא יקחו חלק בהפסדים אלא יקבלו את הקרן בכל מקרה.

דבר זה הוא 'אבק ריבית'. כי הם לא מקבלים בכל מקרה תוספת על ההלוואה, אלא רק במקרה שיהיו רווחים הם יתחלקו ברווחים. מכיון שאבק ריבית אסור מדרבנן, ביתומים קטנים לא גזרו רבנן כדי שתהיה להם אפשרות לפרנס את עצמם מהכספים הללו.

תנו רבנן קרוב לשכר: המסכם עם המתעסק 'קרוב לשכר ורחוק להפסד' כנ"ל - הוא רשע, כי הוא עובר על איסור 'אבק ריבית'.

ואילו המסכם איתו 'קרוב להפסד ורחוק לשכר' דהיינו שבהפסדים הוא יתחלק איתו אבל ברווחים הוא לא יקבל (אלא רק את הקרן בחזרה) - הוא חסיד.

ואם הוא מסכם איתו 'קרוב לזה ולזה' דהיינו שהוא יקבל אחוזים גבוהים מהרווח ומההפסד (כגון 60 אחוז ברווח או בהפסד), או 'רחוק מזה ומזה' שהוא יקבל אחוזים נמוכים בין ברווח ובין בהפסד (כגון 30 אחוז בשניהם) - זו היא הנהגת כל בני האדם. (כי האחוזים שהוא מרוויח ומפסיד הם פקדון והשאר זו הלוואה. אמנם צריך הבעלים לתת למתעסק שכר טרחה על מה שהוא מתעסק בחלק הפקדון שלו).

אמר ליה רבה לרב יוסף הני זוזי דיתמי: איך מתנהגים עם הכסף של היתומים?
אמר ליה (רב יוסף) מותבינן להו: מניחים את הכסף בבית דין ומפרנסים אותם זוז אחר זוז כפי צורכם. **אמר ליה (רבה) והא קא כליא קרנא:** והרי בכזה מקרה הכסף יגמר?

אמר ליה (רב יוסף) מר היכי עביד: איך אדוני נוהג? **אמר ליה (רבה) בדקינן גברא:** מחפשים אדם שיש לו חתיכות זהב השייכות לו (כי אין דרך אנשים להפקיד חתיכות זהב), ונוטלים ממנו חתיכות זהב כמשכון על המעות יתומים שמוסרים לו להתעסק בהם. ומסכמים איתו שיתעסק במעות באופן של 'קרוב לשכר ורחוק להפסד', שאז היתומים יכולים רק להרוויח ולא להפסיד (כי אם הכסף יפול לטמיון, בית דין יגבו את הכסף מחתיכות הזהב הממושכנות). אמנם לא לוקחים מהאיש 'דבר מסוים' (= כלים) כמשכון, כי חוששים שמא הם רק מופקדים אצלו ואינם שייכים לו, ולאחר זמן יבוא הבעלים יתן סימנים ויקח אותם.

קושיא: **אמר רב אשי:** ניחא, אם מצאנו אדם כזה שיש לו חתיכות זהב, אבל אם לא נמצא אדם כזה וכי היתומים 'יאכלו' את כספם? **אלא אמר רב אשי:** מחפשים אדם שנכסיו 'שקטים' אצלו, דהיינו שאף אחד לא מערער עליהם. ושהוא איש נאמן. ושהוא שומע לדין תורה. ושהוא לא קיבל נידוי מהחכמים. ומוסרים לו את המעות בבית דין, כי לבית דין יש כח להפקיר את נכסיו לטובת האחריות הזו ולהכריח אותו לקבל על עצמו להתעסק במעות קרוב לשכר ורחוק להפסד.

משנה: אין מקבלין צאן ברזל מישראל: אסור לעשות 'עיסקה' שאדם מקבל בעלי חיים מחבירו לגדל אותם (וכן דברים אחרים להשביח אותם), ומסכמים ביניהם שהמתעסק מקבל על עצמו אחריות שאם ימותו או יאבדו הבהמות ההפסד כולו

שלו, ואם יהיו רווחים הם יתחלקו ביניהם. העיסקה הזאת נקראת 'צאן ברזל' לפי שהיא חזקה כברזל, משום שהבעלים בכל מקרה לא מפסידים.

בעיסקה כזו יש איסור ריבית. מכיון שהמתעסק מקבל על עצמו אחריות מלאה, אם כן הוא מקבל כאן 'הלוואה', וממילא כשהוא משלם חצי מהרווחים לבעלים הרי זו ריבית. אבל מותר לעשות עיסקת 'צאן ברזל' עם גוי, בגלל שמותר להלוות לגוי בריבית. וכן מותר ללוות מגוי בריבית.

וכן בגר תושב: וגם גוי הנקרא 'גר תושב' שקיבל על עצמו לקיים שבע מצוות בני נח, מותר להלוות וללוות ממנו בריבית.

מלוה ישראל מעותיו של עכו"ם: מותר ליהודי להלוות את הכסף של הגוי ליהודי אחר, וזוקא 'מדעת הגוי' ולא 'מדעת הישראל'. ובגמרא יתבאר.

גמרא: למימרא זברשותא דמקבל קיימא: מדברי המשנה עולה שהמתעסק בבהמות 'צאן ברזל', הבהמות נחשבות ברשותו, ולכן זו 'הלוואה' וממילא יש כאן ריבית. (כי אם היו הבהמות נחשבות ברשות הבעלים לא היה כאן חשש ריבית כי הרווחים היו שייכים להם).

אך קשה מהמשנה במסכת בכורות, שישראל המקבל בהמות 'צאן ברזל' מן הנכרים, הוולדות שנולדות לבהמות הללו פטורות מן הבכורה. מוכח שהבהמות שייכות לבעלים הגוי ולכן הם פטורות מבכורה (כפי שנאמר "הַקְדָּשְׁתִּי לִי כֹל בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל").

תירוץ: אמר אביי לא קשיא: המשנה בבכורות מדברת במקרה שהבעלים הגוי קיבל על עצמו את האחריות על הבהמה, והיינו שאם תיפסד הבהמה או תירד במחיר יוכל המתעסק להחזיר אותה כמות שהיא. ולכן הבהמה נחשבת ברשות הגוי, וממילא הוולדות פטורות מבכורה. ואילו המשנה שלנו מדברת במקרה שהגוי לא הסכים לקבל עליו את האחריות הזו, אלא כל האחריות היא על המתעסק. ולכן הבהמה נחשבת ברשותו וממילא זו 'הלוואה'.

קושיא: אמר ליה רבא: אם במשנה בבכורות מדובר שהגוי קיבל עליו את האחריות להפסידים, וכי ניתן לקרוא לעיסקה כזו 'צאן ברזל'? והרי אין כאן 'אחריות ברזל' שהקרה תחזור לבעלים!

ועוד: מדוע המשנה שלנו הוצרכה לחלק בין ישראל לגוי, שלא מקבלים צאן ברזל מישראל אבל כן מקבלים מגוי. היא היתה יכולה לומר חילוק בישראל עצמו. דהיינו כל מה שאסור לקבל צאן ברזל זה דוקא במקרה שהבעלים לא קיבל על עצמו אחריות 'אונסא וזולא', אבל אם הוא קיבל על עצמו אחריות 'אונסא וזולא' מותר אפילו בישראל.

אלא אמר רבא: ולכן אומר רבא תירוץ אחר. בשתי המשניות מדובר שהבעלים לא מקבל עליו את האחריות, אלא האחריות היא על המתעסק. ולכן במשנה שלנו יש כאן הלוואה וממילא ריבית כנ"ל.

ואילו הסיבה שבמשנה בבכורות הוולדות פטורות מבכורה, בגלל שיש לגוי 'כח תפיסה' בבהמה. והדין הוא שרק בהמה השייכת ליהודי לגמרי בלי שום חלק של גוי, חייבת בבכורה. וה'כח תפיסה' של הגוי הוא במקרה שהיהודי לא יחזיר לו את הקרן של הבהמה (כפי שמסרה לו הגוי), יבוא הגוי ויתפוס את הבהמה. ואם לא ימצא אותה, הוא יתפוס את הוולדות. וממילא יש כאן 'יד' לנכרי בוולדות, ולכן הם פטורות מבכורה.

*

"מַרְבֵּה הוֹנוּ בְּנִשְׁךָ וּמְרִבִּית לְחֹנֵן דְּלִים יִקְבְּצֶנּוּ": הגמרא מבארת מה הכוונה שהכסף הזה יגיע ל'חונן דלים'?

אמר רב כגון שבור מלכא: כגון 'שבור' מלך פרס שהיה לוקח כסף מיהודים ומחלק אותו לגויים שהם 'דלים' מהמצוות (= עניים מהמצוות, כלומר לא מקיימים מצוות).

אמר רב נחמן אמר לי הונא: הפסוק הזה לא הוצרך לומר שהמלוה בריבית ליהודי כספו יורד לטמיון, כי זה כבר למדנו מפסוק אחר כדלהלן בעמוד הבא (מגן גבורים). אלא הוא בא ללמד שאפילו לגוי אין להלוות בריבית.

איתיביה רבא לרב נחמן: נאמר **"לְנִכְרֵי תִשְׁיֶה"** לכאורה הכוונה 'תשוך' דהיינו תנשוך ממנו ריבית. אם כן מותר להלוות לגוי בריבית!

דחיה: לא, תשיך: כוונת הפסוק 'תשיך' דהיינו תתן לגוי שינשוך אותך, כלומר תלווה אתה מהגוי בריבית ותשלם לו ריבית. **קושיא:** לא סגי דלאו הכי: וכי יהודי חייב ללוות בריבית מהגוי? **תירוץ:** לאפוקי אחיך דלא: כוונת הפסוק לומר שדוקא מגוי אתה יכול ללוות בריבית, אבל מישראל אסור לך ללוות בריבית.

קושיא: **אחיך בהדיא כתב ביה:** והרי כתוב מפורש שאסור ללוות מישראל בריבית "לְנִכְרֵי תִשְׁיֶף וְלֹאֲחִיךָ לֹא תִשְׁיֶף!" **תירוץ:** **לעבור עליו בעשה ולא תעשה:** האיסור ללוות מיהודי בריבית נכתב פעמיים, כדי לחייב את העובר עליו בעשה ובלא תעשה. דיינו בלא תעשה של "ולאחיך לא תשיך", וביעשה של "לנכרי תשיך" כי לאו הבא מכלל עשה נחשב לעשה.

קושיא: **איתיביה ליון מהן ומלוין אותם בריבית וכן בגר תושב:** מוכח שמותר להלוות לגוי בריבית. ושלא כדברי רב נחמן.

תירוץ: **אמר רב חייא בריה דרב הונא:** האיסור שאמר רב נחמן להלוות לגוי בריבית, הוא מדרבנן. והטעם, כדי שלא יבוא להלוות גם לישראל. אמנם כשאין לישראל מה לאכול התירו לו להלוות בריבית לגוי 'כדי חייו' (= כדי להתפרנס מהריבית). ועל כך דברה הברייתא.

תירוץ נוסף: **רבינא אמר הכא בתלמידי חכמים עסקינן:** האיסור להלוות לגוי בריבית הוא מדרבנן והטעם כדי שלא ילמד היהודי ממעשיו של הגוי. אלא שהברייתא מדברת בתלמיד חכם, ושם אין חשש שהוא ילמד ממעשיו של הגוי ולכן מותר לו להלוות לגוי בריבית.